

A. Ciorănescu: Dicționarul etimologic al limbii române (Saeculum I. O. București 2007. 1055 s.) v kontextu rumunské etymologické lexikografie.

V roce 2007 vyšel už třetí dotisk etymologického slovníku rumunštiny Alexandra Ciorănescu. Byla tak napsána další kapitola z mlhavých dějin tohoto slovníku konkrétně i z pohnutých dějin etymologické lexikografie rumunštiny obecně. Zmíňme se stručně o obou.

První pokusy o etymologický slovník rumunštiny se datují do poslední třetiny 19. století. V 70. letech vychází slovník Cihacův (Cihac 1870–1879), který se pak na dlouhou dobu stává jediným dokončeným etymologickým slovníkem tohoto jazyka. Svého času jistě účty a chvály hodná práce je ovšem již pro dnešní potřeby zastaralá. Následné pokusy o sepsání etymologického slovníku rumunštiny nebyly co do ukončení úspěšné: rozeepsané slovníky (Petriceicu-Hasdeu 1887–1898, Pușcariu 1905, Candrea–Densusianu 1907–1914) zůstaly torzy (pro přehled etymologických slovníků „malých“ románských jazyků Balkánu, tj. makedorumunštiny, meglenorumunštiny a istrorumunštiny, viz Pfister 1980, 185).

Teprve v letech 1958–1966 vychází další úplný etymologický slovník rumunštiny, a to právě Ciorănescův. Je psán španělsky a autor jej tvořil a vydával během svého exilového pobytu na Tenerife. I z těchto důvodů (odhlédneme-li vůbec od toho, že ještě stále není jasné, jak mohl především literární komparatista a historik, který se jinak etymologií v průběhu života nezabýval, vytvořit tak kvalitní a rozsáhlé etymologické dílo) je pochopitelné, že se slovník nestal příliš rozšířenou pomůckou ani mezi romanisty, neboť byl a doposud je těžko dostupný. Tím méně je v povědomí etymologů-slavistů, kteří se pak často uchylují k jiným pracem. Používá se především skvělý výkladový rumunský slovník Tiktinův (1903–1925), ve vydání druhém (Tiktin 1986–1989) a třetím (Tiktin 2001–2005) podstatně opravený a upravený. Zejména u těch rumunských slov, u nichž je podezření, že jde o vypůjčky ze slovanských jazyků, má ale Tiktin etymologických údajů velice málo, nepodává vlastně výklad, většinou uvádí pouze předpokládaný slovanský pramen (nová vydání jsou v tomto ohledu podstatně lepší, mimo jiné právě proto, že často přebírají údaje z Ciorănescu, přesto však etymologický slovník suplovat nemohou).

Proto je třeba jen vítat, že se v posledních letech dostává zasloužené pozornosti právě slovníku Ciorănescovu. Péči rumunského nakladatelství Saeculum byl v roce 2001 vydán rumunský překlad tohoto díla, který pořídily dvě rumunské lexikografky, Tudora Șandru Mehedinți a Magdalena Popescu Marin. O mimořádném zájmu o tento slovník pak svědčí dotisky v letech 2002 a 2005 a zatím poslední z roku 2007. Obě překladatelky a zároveň editorky rumunského vydání se úzkostlivě přidržely původní podoby slovníku. U rumunských slov ponechaly původní pravopis, což je dobře opodstatněné vzhledem ke zmatkům, jaké panují po několika reformách rumunského pravopisu (1953, 1964, 1993) v psaní *ă* a *î*; přechod k pravopisným pravidlům z roku 1993 by způsobil změnu pořadí mnoha hesel ve slovníku. Méně šťastné se může zdát to, že i jinak ponechaly překladatelky text zcela v původním autorově znění (opravily jen zjevné chyby sazby apod.; spousta nových ale bohužel přibyla, sazba právě slovanských slov je často chybná), nepřidaly žádné nové výklady vlastní ani upozornění na novou etymologickou literaturu. Slovník tak fakticky podává stav etymologického bádání o rumunském lexiku do druhé poloviny čtyřicátých let minulého století, protože autor po emigraci z vlasti neměl k dispozici důležitou rumunskou etymologickou produkci.

Protože se však doposud nikdo neodhodlal napsat nový etymologický slovník rumunštiny, platí Ciorănescův slovník nadále za důležitou etymologickou příručku svého druhu. Ukažme si výše naznačený význam tohoto slovníku na jednom konkrétním příkladu, na rumunském slově *băie* 'lázeň', 'důl'. Tiktin 1903–1925, 140, považuje tvar s významem 'lázeň' za přejetí ze stsl. *banja*, tvar s významem 'důl' za přejetí z maď. *bánya*. Přímý vývoj z lat. *balneum* pokládá vzhledem k zachovanému *a* za vyloučený (čekalo by se totiž *â*). Tiktin 2001–2005, I, 196n, už ale přebírá Ciorănescovo upozornění, že lze snad počítat s vývojem lat. *balneum* > rom. *bannium*, přičemž před geminátou může dát původní latinské znělé *a* v rumunštině právě *a* (sr. rum. *an* < lat. *annus*).

U Ciorănescu pak můžeme najít i podrobnější výklad, zohledňující celou hláskovou skupinu: uvádí se (Ciorănescu 2007, 70), že sice neznáme chování vokálu předcházejícího geminátu *-nn-* stojící před jotací (chybí na ně další příklady), lze však na ně snad usuzovat z chování vokálu předcházejícího geminátu *-ll-* stojící před jotací: v takové pozici gemináta mizí a předchozí *a* zůstává zachováno (sr. lat. *malleus* > rum. *mai*). Přímý vývoj z latinského tvaru je tedy snad pro rumunské *báie* přijatelný. Tím by vypadla jedna položka z rozsáhlého seznamu slavismů v rumunském lexiku.

Na závěr jedna dobrá zpráva: slovník je z velké části (není jasné, jak velké, některá hesla chybějí, přičemž není uvedeno která a proč) přístupný online na adrese <http://dexonline.ro>, v rámci projektu DEX online, který sdružuje a veřejnosti zpřístupňuje důležité slovníky rumunštiny.

Literatura

- Candrea, A. – Densusianu, O. (1907–1914): *Dicționarul etimologic al limbii române*. 1–4. București.
- Cihac, A. de (1870–1879): *Dictionnaire d'étymologie dacoromane*. 1–2. Frankfurt a. M.
- Ciorănescu, A. (1958–1966): *Diccionario Etimológico Rumano*. Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna. Tenerife.
- Ciorănescu, A. (2007): *Dicționarul etimologic al limbii române*. Saeculum I. O. București.
- Petriceicu-Hasdeu, B. (1887–1898): *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*. 1–3 (*A-bărbat*), 4 (*Negru-Vodă*). București.
- Pfister, M. (1980): *Einführung in die romanische Etymologie*. Darmstadt.
- Pușcariu, S. (1905): *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. Heidelberg.
- Tiktin, H. (1903–1925): *Dicționar român-german / Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. I–III. București.
- Tiktin, H. (1986–1989): *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. I–III. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. Wiesbaden.
- Tiktin, H. (2001–2005): *Rumänisches-deutsches Wörterbuch*. I–III. 3., neubearbeitete Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder. Wiesbaden.

Příspěvek vznikl v rámci projektu MŠMT ČR LC546.

Vít Boček
vitbocek@gmail.com

Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages, by Michiel de Vaan. Leiden-Boston: Brill 2008 (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, edited by Alexander Lubotsky, Volume 7), pp. xiv + 825.

V roce 1991 vyšla monografie *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin* (Amsterdam – Atlanta: Rodopi 1991) keltologa Petra Schrijvera (*1963) z Ústavu srovnávací indoevropské jazykovědy na univerzitě v Leidenu. Kniha tehdy nahradila dosud chybějící moderní latinský etymologický slovník. Ve 20. století byly užívány převážně dva latinské etymologické slovníky, které byly v některých ohledech neaktuální: (i) Waldeho & Hofmanna s bohatými odkazy – 3. vydání z let 1938–54 – a (ii) filologičtější Ermouta & Meilleta – 4. vydání z r. 1959. Bylo zcela přirozené očekávat, že po Schrijverově monografii bude následovat etymologický slovník standardního typu. Došlo k tomu v roce 2008 opět na leidenské univerzitě a jejím Ústavu srovnávací indoevropské jazykovědy. Jiný byl jen autor Michiel de Vaan (*1973). V **předmluvě** publikace (s. v) je uvedeno i třetí jméno Michiel Driessen, který začal s přípravou celého projektu. Nový slovník se neomezuje jen na latinu – jeho ambicí je pokrýt všechny italské jazyky, včetně venetštiny, a být